

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА**

ШЕВЧУК МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 378.6:37(477.53)»1914/1941»(043.3)

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ
ПОЛТАВСЬКОГО ВЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ (1914–1941 РР.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент
МОКЛЯК Володимир Миколайович,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
доцент кафедри загальної педагогіки та андрагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
ДЕМ'ЯНЕНКО Наталія Миколаївна,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
завідувач кафедри педагогіки і психології вищої школи;

кандидат педагогічних наук, доцент
МІРОШНИЧЕНКО Віталій Григорович,
Полтавський інститут бізнесу
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая»,
завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін.

Захист відбудеться 12 грудня 2019 року о 14-30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, за адресою: вул. Пирогова, 9, м. Київ-30, 01601.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (вул. Пирогова, 9, м. Київ-30, 01601) та на сайті університету <http://www.npu.edu.ua>.

Автореферат розіслано 12 листопада 2019 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. П. Сущенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Підготовка вчителя незалежної України на етапі інтеграції в європейський освітній простір потребує врахування традицій та нових викликів під час розбудови вищої педагогічної освіти, з'ясування вітчизняного педагогічного досвіду, розгляду педагогічних систем і концепцій у контексті діалогу культур. Важливим також є з'ясування етапів становлення і розвитку педагогічної освіти та специфіки підготовки вчителя в регіонах України. Це допомагає використати і систематизувати вже наявний досвід для розбудови сучасної української освіти.

Об'єктивний аналіз, оцінка й творче осмислення повинні сприяти поверненню кращих надбань вищої педагогічної освіти в сучасну теорію та практику, звільнити від заангажованого висвітлення подій, явищ та фактів, детермінувати модернізацію змісту підготовки вчителів для українських навчальних закладів, а також шкільного нового типу (ліцеїв, гімназій, навчально-виховних комплексів тощо). У цьому контексті досвід діяльності сучасного Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка є особливо важливим для розгляду, оскільки університет здійснює підготовку вчителів протягом більш ніж вікової діяльності, починаючи з 1914 р. У різний час випускниками цього закладу були відомі на весь світ педагоги А. Макаренко та В. Сухомлинський. Тут працювали Г. Ващенко, В. Верховинець, В. Щепотьєв та ін.

Вимоги до організації навчального-виховного процесу в закладах загальної середньої освіти викладено в Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття), Концепції педагогічної освіти, Державній програмі «Вчитель», Національній доктрині розвитку освіти України, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. тощо. Але потрібно зауважити, що оптимальні шляхи розбудови вітчизняної системи освіти, зокрема здійснення підготовки педагогічних кадрів неможливе без осмисленого та доцільного використання позитивних ідей минулого.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що питанню діяльності вищих, зокрема педагогічних закладів освіти, присвячено праці багатьох учених. *Проблеми розвитку вищої освіти* розглядали у своїх працях А. Алексюк, С. Гончаренко, Т. Завгородня, І. Зязюн, М. Євтух, М. Левківський, В. Луговий, В. Майборода, С. Максименко, В. Сагарда, О. Сухомлинська та ін. Питання загальнопедагогічної підготовки вчителя в Україні у другій половині ХХ ст. досліджували М. Дворжецька, О. Дубасенюк, Г. Кловак, М. Чепіль та ін.

Питання *філософії освіти* висвітлено в працях В. Андрущенко, О. Глузмана, С. Гончаренка, І. Зязюна, В. Кременя, В. Лугового та ін. *Проблему розвитку організаційно-педагогічних засад діяльності закладів вищої освіти для підготовки фахівців певного напрямку* підготовки або спеціальності досліджували О. Абдулліна, А. Алексюк, О. Дубасенюк, В. Обозний, О. Пехота, О. Піскунов, О. Семенов, В. Сластьонін та ін. Ґрунтовний аналіз проблеми *формування та розвитку професійної майстерності, творчості вчителя* здійснено в дослідженнях Є. Барбіної, В. Семиченко, С. Сисоевої та ін. Особливої уваги заслуговують праці

А. Бойко, Л. Вовк, Н. Дем'яненко, С. Золотухіної, В. Майбороди, С. Нікітчиної, Ф. Паначина, Л. Сущенко, О. Сухомлинської та ін.

Проблему *підготовки педагогічних кадрів на прикладі окремих закладів* детально висвітлено: в монографії Ф. Паначина, дисертаціях Н. Дем'яненко, Т. Слободянюка, Т. Стоян. *Історію створення окремих закладів* досліджено в працях Т. Косінової, Т. Дороніної тощо.

Історію розвитку і становлення педагогічної думки в Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка вивчали Л. Бабенко, Г. Білик, Л. Булава, Б. Год, О. Єрмак, П. Киридон, В. Мірошніченко, С. Шевчук та ін.

Сучасний Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка в різний період часу називався як: 1) Полтавський вчительський інститут (1914–1919 рр.); після реорганізації – Полтавський педагогічний інститут (1919 р.); 2) Історико-філологічний факультет Українського університету (1918–1921 рр.) і його злиття з Полтавським педагогічним інститутом (1921 р.); 3) Полтавський інститут народної освіти (далі – ПНО, 1921–1930 рр.), який у 1928 році об'єднався з Полтавським педагогічним технікумом; 4) Полтавський інститут соціального виховання (далі – ПСВ, 1930–1933 рр.); 4) Полтавський педагогічний інститут (1933–1999 рр.) із присвоєнням імені В. Г. Короленка та статусу державного (28 грудня 1946 р.); 5) Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка (1999–2009 рр.); 6) Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка (далі – ПНПУ імені В. Г. Короленка) (з 2009 р.). У темі дисертації ми використовуємо назву “Полтавський вчительський інститут”, оскільки навчальний заклад засновано саме під цією назвою.

Доцільність вивчення історичного досвіду посилюється необхідністю подолання виявлених *науково-педагогічних та культурно-ціннісних суперечностей*, а саме між:

- необхідністю реформування організаційно-педагогічних засад на сучасному етапі розвитку з врахуванням традицій та історичного досвіду;
- реальними практичними здобутками педагогів, які працювали у Полтавському вчительському інституті та недооцінкою сучасною педагогічною наукою їхнього досвіду;
- запровадженням європейських норм і стандартів без врахування історичної специфіки розвитку організаційно-педагогічних засад в Україні та її регіонах зокрема.

Потреба використання позитивного досвіду минулого в процесі розбудови сучасної системи вищої педагогічної освіти, а також відсутність комплексного дослідження історії розвитку організаційно-педагогічних засад Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка упродовж означеного періоду зумовили вибір теми дослідження **“Організаційно-педагогічні засади діяльності Полтавського вчительського інституту (1914–1941 рр.)”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри загальної педагогіки та андрагогіки Полтавського національного педагогічного

університету імені В. Г. Короленка “Єдність теорії і практики у підготовці бакалаврів та магістрів в умовах реформування освіти України” (державний реєстраційний номер 0117U003226).

Тему дисертації затверджено вченою радою Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (протокол № 7 від 26.01.2016 р.) й узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні Національної академії педагогічних наук України (протокол № 3 від 29.03.2016 р.).

Мета дослідження полягає у вивченні та науковому обґрунтуванні організаційно-педагогічних засад діяльності Полтавського вчительського інституту (1914–1941 рр.).

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати джерельну базу дослідження, здійснити її класифікацію.
2. Здійснити термінологічний аналіз поняттєво-категоріального апарату дослідження.
3. Обґрунтувати специфіку процесу й виокремити етапи становлення й розвитку організаційно-педагогічних засад у Полтавському вчительському інституті (1914–1941 рр.).

4. Систематизувати організаційно-педагогічні засади діяльності Полтавського вчительського інституту у 1914–1941 рр. відповідно до виокремлених етапів.

5. Здійснити актуалізацію організаційно-педагогічних засад діяльності Полтавського вчительського інституту досліджуваного періоду в сучасних умовах.

Об’єкт дослідження – функціонування Полтавського вчительського інституту протягом 1914–1941 рр.

Предмет дослідження – організаційно-педагогічні засади діяльності Полтавського вчительського інституту протягом досліджуваного періоду.

Джерельну базу дослідження становлять:

- дослідження біографами життя та педагогічної спадщини відомих педагогів: Г. Ващенко, В. Верховинця, А. Макаренка, В. Сухомлинського, В. Щепотьєва;
- матеріали *Центрального державного історичного архіву* (фонд 707 «Управління попечителя Київського учбового округу»; фонд 275 «Київське охоронне відділення»); *Центрального державного архіву вищих органів влади та управління* (фонд 166 «Народний комісаріат освіти/НКО/УСРР»; фонд 2201 «Міністерство народної освіти та мистецтв Української держави. Департамент загальних справ. Відділ статистичний»; фонд 2582 «Міністерство народної освіти та мистецтв Української народної республіки. Департамент вищої школи») (обидва знаходяться в Києві); *Державного архіву Полтавської області* (фонд 363 «Полтавський окружний виконавчий комітет рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів (окрвиконком), м. Полтава Полтавського округу»; фонд 495 «Відділ народної освіти Полтавського губерньського виконавчого комітету рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів (губнаросвіта), м. Полтава Полтавської губернії»; фонд 533 «Центральне бюро професійних спілок Полтавщини з лютого 1920 року – губерньське бюро професійних спілок Полтавщини з листопада 1920 року – Полтавська губерньська рада професійних

спілок (губпрофрада), м. Полтава Полтавської губернії»; фонд 1503 «Полтавський губернський виконавчий комітет рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів (губвиконком), м. Полтава Полтавської губернії»; фонд 1507 «Полтавський педагогічний інститут з 1935 року – Полтавський державний педагогічний інститут Народного комісаріату освіти УСРР з 1946 року – Полтавський державний педагогічний інститут імені В. Г. Короленка Міністерства освіти УРСР, м. Полтава Полтавської області»; фонд 1865 «Полтавський губернський військово-революційний комітет (губ ревком) м. Полтава Полтавської губернії»; фонд 3872 «Відділ управління Полтавського губернського виконавчого комітету рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів. м. Полтава Полтавської губернії»; фонд 3986 «Інспектор народних училищ Полтавського повіту першого району м. Полтава»; фонд 8831 «Колекція документів з історії Полтавщини» опис 15); *архіву Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*;

- нормативні документи періоду дослідження;
- коротка історія й відомості кафедр ПНПУ імені В. Г. Короленка, які розміщені на офіційному сайті, біографії провідних науковців;
- наукові матеріали, які було видано у період 1914–1941 рр. самим Полтавським вчительським інститутом.

Хронологічні межі дослідження охоплюють 1914–1941 рр. Вибір нижньої межі визначається роком заснування Полтавського вчительського інституту. Верхня межа детермінується вторгненням німецьких військ на територію Радянського Союзу, загальною мобілізацією населення, припиненням діяльності досліджуваного навчального закладу.

Територіальні межі дослідження охоплюють Полтаву, Полтавську губернію та Полтавську область.

Методологічну основу дослідження становлять підходи: диверсифікаційний (дав змогу дослідити обрану проблему комплексно, врахувавши всю її специфіку); системний (дозволив вивчити генезу розвитку організаційно-педагогічних засад діяльності Полтавського вчительського інституту (1914-1941 рр.) послідовно, системно й цілісно); аспектний (вибір певної грані проблеми за принципом виділення у дослідженні найбільш значущих складових); концептуальний (за його допомогою попередньо було розроблено концепцію дослідження); діалектичний (сприяв визначенню зв'язків, які породили причинно-наслідкові явища).

У дослідженні задіяно комплекс методів: загальнонаукові (опис, характеристика, аналіз, синтез – за їх допомогою вдалося узагальнити основні положення сформованих і набутих знань); ретроспективний аналіз, що допоміг виявити основні закономірності, правила та ідеї, які було взято на озброєння й використано в навчально-педагогічному процесі з моменту створення Полтавського вчительського інституту й до сьогодні; порівняльно-історичний (аналіз та зіставлення із сучасним станом особливостей впровадження в навчальний процес основних положень сформованих ідей та знань у досліджуваний період на сучасному етапі діяльності ПНПУ імені В. Г. Короленка); науково-педагогічної екстраполяції (переосмислення та врахування в дослідженні змін цінностей, ідей та

прерогатив, які актуальні зараз і які були кардинально іншими в досліджуваний період). Принципи дослідження: всебічності, об'єктивності, історизму, наступності.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *вперше* систематизовано й класифіковано джерела, які стосуються історії функціонування Полтавського вчительського інституту у 1914–1941 рр.; виявлено основні чинники створення Полтавського вчительського інституту; виокремлено етапи становлення й розвитку організаційно-педагогічних засад діяльності Полтавського вчительського інституту 1914–1941 рр. у нерозривному зв'язку із суспільно-політичними процесами країни: 1) імперський (1914–1917 рр.); 2) Громадянської війни і Національно-визвольних змагань українців (1917–1921 рр.), поділений на кілька підетапів: діяльності Центральної Ради, Гетьманату, Директорії, більшовицько-білогвардійський, більшовицький воєнно-комуністичний; 3) НЕПівський (квітень 1921 р. – серпень 1930 р.); 4) репресивний (з 1930 р. і до початку радянсько-німецької війни в 1941 р.), що складається з підетапів: діяльності Інституту соціального виховання (у такому форматі існував протягом 1930–1933 рр.), діяльності Полтавського педагогічного інституту (1933–1941 рр.); систематизовано основні організаційно-педагогічні засади розвитку Полтавського вчительського інституту (формування матеріально-технічної бази, проведення вступних іспитів, організація навчально-виховного процесу, вплив ідеології і тоталітарного режиму на навчання студентів); здійснено актуалізацію організаційно-педагогічних засад діяльності Полтавського вчительського інституту 1914–1941 рр. у сучасних умовах;

- *удосконалено* поняття “організаційно-педагогічні засади” в розрізі досліджуваної проблеми на основі узагальнення поглядів різних учених;

- *подальшого розвитку* набули ідеї відомих викладачів і випускників Полтавського вчительського інституту (Г. Ващенко, В. Верховинця, А. Макаренка, В. Сухомлинського, В. Щепотьєва тощо).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що його результати можуть бути використані дослідниками для створення підручників, навчальних програм, тестів при вивченні історії педагогіки, історії освіти в Україні, методики викладання. Основні положення роботи можна використати при оформленні краєзнавчих та історичних нарисів, альманахів тощо. Основні результати дослідження були використані при підготовці і створенні спецкурсу «Організаційно-педагогічні засади діяльності закладу вищої педагогічної освіти» (2018) освітньо-професійної програми підготовки здобувачів освітнього ступеня «магістр» спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

Результати дослідження **впроваджено** в навчальний процес Львівського регіонального інституту Національної академії державного управління при Президентові України (довідка № 86/09 від 08.10.2018 р.), Національної академії державного управління при Президентові України (довідка № 1/15-15-717 від 13.11.2018 р.), Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (довідка № 07-10/1897 від 06.12.2018 р.), Вищого Навчального Закладу Укооспілки «Полтавського університету економіки і торгівлі» (довідка № 2 від 07.12.2018 р.), Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

(довідка № 392/01-60/29 від 04.02.2019 р.), Київського національного університету імені Тараса Шевченка (довідка № 013/101 від 27.02.2019 р.), Управління освіти Виконавчого комітету Полтавської міської ради (довідка № 01-09-01-31/1328 від 19.03.2019 р.), Приватного вищого навчального закладу «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая» Полтавського інституту бізнесу (довідка № 52 від 29.03.2019 р.).

Вірогідність, об'єктивність і наукову обґрунтованість результатів і висновків дослідження забезпечено залученням достатньої кількості архівних джерел, мемуарної та наукової літератури з обраної проблеми, яку досліджено в кількох вимірах: історичному, педагогічному, культурному, національному.

Апробація результатів дисертації здійснювалася на засіданнях наукової комісії вченої ради, кафедри загальної педагогіки та андрагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, а також на методологічних семінарах, науково-практичних конференціях, педагогічних читаннях різних рівнів, зокрема, на *міжнародних*: «Освіта дорослих у контексті цивілізаційних змін: досвід, проблеми, перспективи» (Мелітополь, 2016 р.), «Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи» (Дрогобич, 2016 р.), «Людина, природа, техніка у XXI столітті» (Полтава, 2016 р.), «Молодєж в науке и творчестве» (Гжель, Росія, 2017 р.), «Нові концепції викладання у світлі інноваційних досягнень європейської дидактики» (Київ, 2017 р.); *всеукраїнських*: «Упровадження основних положень Закону України «Про вищу освіту» як засіб забезпечення європейського рівня діяльності вищої школи» (Полтава, 2015 р.), «Актуальні проблеми розвитку сучасної науки» (Полтава, 2016 р.), «Педагогічні традиції та інновації в сучасному освітньому просторі» (Дніпро, 2016 р.), «Інноваційність в освіті: пошуки і перспективи» (Полтава, 2016 р.), «Всеукраїнська науково-практична конференція за міжнародною участю, присвячена 25-річчю Національної академії державного управління при Президентові України» (Київ, 2017 р.), «Педагогіка вищої школи: стратегія, перспективи розвитку, передовий досвід» (Полтава, 2017 р.), «Педагогічна освіта в Україні: пошуки, стратегія, перспективи розвитку» (Полтава, 2018 р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлено у 18 одноосібних публікаціях, серед яких: 4 статті у наукових фахових виданнях України з педагогіки; 3 статті у зарубіжних наукових періодичних виданнях і виданнях, що віднесені до міжнародних наукометричних баз даних; 11 публікацій апробаційного характеру.

Структура роботи. Дисертація складається із анотацій українською та англійськими мовами, вступу, трьох розділів з висновками, загальних висновків, списку використаної літератури (416 найменувань, із них 109 архівних позицій), 5 додатків. Загальний обсяг дисертації 264 сторінки, основний зміст роботи викладено на 177 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність і доцільність дослідження, визначено його мету, завдання, об'єкт, предмет, наукову новизну та практичне значення, обґрунтовано хронологічні межі, проаналізовано джерельну базу, представлено

інформацію про впровадження та апробацію отриманих результатів, розміщено дані про загальну кількість публікацій, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі **«Організаційно-педагогічні засади діяльності закладу вищої освіти як наукова проблема»** – проаналізовано підходи дослідників до визначення поняття «організаційно-педагогічні» засади, висвітлено джерельну й методологічну базу дослідження.

Погруповано та проаналізовано джерела, що стосуються історії функціонування Полтавського вчительського інституту у 1914–1941 рр. За основу було взято їх наповнення та авторство (державні документи, видані органами влади, мемуарна література, історичні дописи свідків подій) згідно підходу Д. Раскіна. Зокрема, виділено:

– *статистичні джерела* (звіти, накази директора Полтавського вчительського інституту, попечителя Київського учбового округу, дані про кадровий склад та ін.);

– *актові історико-педагогічні джерела* (розпорядження, які видавали органи царської влади, попечитель округу, органів Української Народної Республіки (далі – УНР), Директорії, Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського, Добровольчої армії Антона Денікіна, більшовиків, Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі – УРСР), Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР), зокрема: «Высочайше утверждённое Положение об Учительских институтах № 50909 от 31 мая 1872», «Временные правила организации студенческих учреждений в высших учебных заведениях ведомства Министерства Народного просвещения» від 1902 р., «Всеукраїнський учительський з'їзд: тези докладів, дебатів, постанови» 1917 р., «Декларация по дошкольному воспитанию: декрет : [принят Советом нар. комиссаров РСФСР 20 нояб. 1917 г.]», «Конституция РСФСР (Основной закон) от 10 июля 1918 г.», Положение о высших учебных заведениях РСФСР, Положение о Единой Трудовой Школе Российской Социалистической Федеративной Советской Республики (Положение), «Постанова Міністерства народної освіти від 27 липня 1918 року про затвердження планів навчання в учительських семінаріях та інститутах», «Постанова Ради Народних Комісарів Союзу РСР і Центрального Комітету ВКП (б) № 74, червень 1936 року», «Постановление о реорганизации вузов, техникумов и рабфаков», Постановление от 19 сентября 1932 года «Об учебных программах и режиме в высшей школе и техникумах», Постановление от 23 июня 1936 года «О работе высших учебных заведений и о руководстве высшей школой» тощо);

– *дидактичні джерела* (напрацювання у закладах вищої освіти (ЗВО) навчальних програм, планів, а також результатів (протоколів) по зборам науково-педагогічних кадрів та студентського активу);

– *науково-історичні джерела* (напрацювання у сфері історії розвитку освіти, педагогіки, навчання у Російській імперії, Україні (історія університетів, інститутів, шкіл) та у Полтавському вчительському інституті (досліджено роботи науковців Л. Бабенко, Г. Білик, Л. Булави, Б. Года, О. Єрмака, В. Жук, П. Киридона, В. Лобурця, М. Рудинського, С. Шевчука, В. Щербаківського та ін., які займалися вивченням історії досліджуваного закладу вищої педагогічної освіти)).

Досліджено основні підходи дослідників до визначення поняття організаційно-педагогічні засади. Деякі дослідники (зокрема, Л. Шерстюк) розуміють під організаційно-педагогічними засадами педагогічні основи та принципи навчання разом з основними положеннями його організації, В. Ушакова – сукупність положень, які є концептуально значимими, Т. Козак – сферу діяльності освітян усіх рівнів, яка спрямована на реалізацію чинників, що визначають сутність системи організації навчання, Л. Оружа – сукупність структурних, науково-методичних, педагогічних, матеріально-технічних умов, Л. Березівська – підготовку, розробку і прийняття основоположних документів, за допомогою яких буде здійснюватися та реалізовуватися реформа її організаторами і учасниками, В. Стельмашенко – реалізацію загальнодидактичних принципів доступності, науковості, системності, наочності, зв'язку теорії з практикою; узгодженість базової освіти з метою та завданнями підготовки фахівців різних освітньо-кваліфікаційних рівнів; Р. Вайнола – теорію та методику професійної освіти та соціальної педагогіки, які спрямовані на забезпечення досягнення мети та завдань професійної підготовки майбутніх фахівців тощо.

Проаналізувавши ці дослідження, визначено, що під «організаційно-педагогічними засадами» діяльності Полтавського учительського інституту ми будемо розуміти: умови і способи проведення вступних і випускних іспитів, матеріально-технічні умови забезпечення, особливості здійснення навчально-виховного процесу.

У другому розділі «**Розвиток організаційно-педагогічних засад діяльності Полтавського вчительського інституту (1914–1941 рр.)**» – простежено становлення вищої освіти в Україні, проаналізовано чинники створення та історію розвитку Полтавського ЗВО протягом досліджуваного періоду і виокремлено та систематизовано організаційно-педагогічні засади.

Виявлено, що розвиток вищої освіти на теренах України розпочався із XVI ст., коли була створена Острозька колегія. У 1632 р. центр освіти України перемістився до Києва, де було засновано Києво-Могилянську колегію (з 1701 р. Академія). Включення України до складу Московської держави негативно вплинуло на розвиток вищої освіти: було зроблено крок назад через культурну та освітню відсталість Москви. Протягом XIX століття вища освіта в Російській імперії регламентувалася статутами, царський уряд то розширював, то обмежував автономію університетів. Однак терористичні атаки, вбивство царя Олександра II привело до тривалої реакції, у тому числі в освітній сфері, поширення системи доносів та активного втручання влади у справи навчальних закладів.

Виявлено, що головними чинниками створення Полтавського вчительського інституту були:

1) соціально-економічні (капіталістичний розвиток на межі XIX – XX ст., активне проникнення європейського капіталу в Росію, який зіткнувся із відсутністю кваліфікованих кадрів для роботи);

2) політичні (поразка у російсько-японській війні через брак кваліфікованих кадрів, наростання революційної ситуації, у тому числі через незадоволеність населення відсутністю доступу до освіти);

3) національні (піднесення національної свідомості українців, формування запитів на розвиток національної освіти);

4) культурні (роль Полтави як старого духовного та культурного центру Наддніпрянської України; зростання загальної освіченості населення).

Для виокремлення етапів функціонування Полтавського вчительського інституту ми послуговувалися такими критеріями:

1) суспільно-політичні події (з 1914 по 1941 рр. влада кілька разів змінювалася (царська, радянська, білогвардійська, влада УНР, Директорії, Гетьманату). Кожна з цих влад слідувала своїй ідеології і намагалася зробити освіту рупором її звершення. Оскільки суспільно-політичні події мають вирішальне значення на розвиток державної освітньої політики, то їх було взято за основу дослідження;

2) трансформації самого закладу в умовах різних влад (учительський інститут, інститут соціального виховання, народної освіти тощо);

3) світоглядний: трансформація освітньої системи від самодержавства і впливу священників, до ідей самостійної Української держави, атеїзму і комуністичної доктрини.

Історико-порівняльний метод дозволив конструктивно та послідовно виокремити етапи розвитку Полтавського вчительського інституту протягом 1914–1941 рр. та схарактеризувати процес розвитку організаційно-педагогічних засад. Нами виявлено і систематизовано основні організаційно-педагогічні засади відповідно до виділених етапів:

1. Імперський етап (1914–1917 рр.) – становлення закладу, царська система вступних іспитів, проблеми із матеріально-технічною базою, фінансуванням; вплив Першої світової війни на студентські та науково-педагогічні кадри. Першим директором закладу став Олександр Волнін, який здійснив основні організаційні заходи із пошуку приміщення, налагодження системи навчання, створення бібліотеки. Першим вступником закладу став Антон Макаренко – всесвітньо відомий педагог, який значну частину своїх знань здобув саме у О. Волніна.

2. Громадянської війни і Національно-визвольних змагань українців (поділяється на підетапи через велику кількість суспільно-політичних змін):

а) діяльності Центральної Ради (1917 р. – початок 1918 р.) – відхід з посади першого директора О. Волніна, українізація та демократизація управління інституту, вплив української національної ідеології на освітньо-педагогічний процес;

б) Гетьманату (квітень-грудень 1918 р.) – один із найбільш потужних підетапів діяльності інституту під час громадянської війни, значним творцем успіху був директор, палкий український патріот та ентузіаст О. Левитський (підтримка освіти, залучення до когорти студентів людей незалежно від статі, соціального та національного походження). Майбутні вчителі обов'язково мали вивчати педагогіку, (і як обов'язковий її складник – історію педагогіки), філософію, психологію, логіку, теорію навчання;

в) Директорії (листопад 1918 р. – січень 1919 р.) – фактичне злиття історико-філологічного факультету та учительського інституту через скрутне матеріальне становище останнього, період нестабільності, безгрошів'я студентів і важкого матеріально-технічного стану;

г) радянсько-білогвардійський (січень – листопад 1919 р.) – у період до липня 1919 р. Полтава була окупована більшовиками, які фактично знищили вчительський інститут, позбавивши його фінансування. У серпні місто захопили війська Денікіна, які провели чистки науково-педагогічного складу, запросивши викладати прихильників Російської імперії, шовіністів, фактично русифікувавши навчальний заклад, переслідування проукраїнських викладачів та студентів;

г) радянський воєнно-комуністичний (грудень 1919 р. – квітень 1921 р.) – підетап найбільш одіозний, розгул червоного терору, час гоніння на представників інтелігенції, активний відтік студентських та науково-педагогічних кадрів, початок штучного голодомору. 13 січня 1920 р. видано наказ № 3, який перетворив вчительський інститут у Полтавський український педагогічний інститут. Демократизації освіти більшовиками: створення педагогічної ради, яка обирала органи управління інституту.

3. НЕПівський (квітень 1921 р. – серпень 1930 р.) – у цей час організовано Полтавський інститут народної освіти (ПІНО). Створені факультети: словесно-історичний та природничо-математичний. Отримано сучасне приміщення, зросла науково-технічна і матеріальна база закладу, педагоги запроваджували лабораторно-бригадну систему «Dalton-Plan», яка ґрунтувалася на трьох складових: свобода, самостійність, співпраця. Студентам давали завдання, які вони мали виконати за певний час (місяць, тиждень). Позитивною для відродження національних кадрів стала політика, спрямована на забезпечення загальної грамотності населення і викладання українською мовою та поширення української культури (так звана українізація). З іншого боку, почався процес реального впливу більшовицької партійної номенклатури на процес навчання і підготовки вчителів. Директором мав стати В. Щепотьєв, але радянська репресивна машина не затвердила його, поклавши початок переслідуванню відомого вченого та педагога. Було запроваджено систему політичних комісарів, на посади директорів часто призначали людей некваліфікованих і малоосвічених, які були вірними ідеям більшовизму. У перспективі це призвело до вичавлювання прогресивних та освічених викладачів із закладу, сформувало систему доносів, ще до “розквіту” політичного терору не лише над опозиційно налаштованими до більшовицького режиму, а і тими, хто був його прихильником.

4. Репресивний (1930 р. – до початку радянсько-німецької війни у 1941 р.). Поділяється на підетапи через велику кількість суспільно-політичних змін:

а) діяльність Інституту соціального виховання (1930–1933 рр.) – характеризувався реформою і зміною умов діяльності закладу (головна задача – підготувати якомога швидше більшу кількість вчителів для потреб країни, яка інтенсивно розвивалася). Початок “класової сегрегації” – заборона на вступ духовенству, інтелігенції, багатим селянам та їх дітям. Жорстка перевірка вступників: абітурієнт мав пройти «соціальну перевірку», куди включали відомості про соціальне походження до революції 1917 р. і до моменту подачі заяви на вступ, довідки про рік народження вступника і його батьків, обов’язкові рекомендації від Всесоюзної комуністичної партії більшовиків (ВКП(б)), комсомолу, профспілки чи іншої провладної організації, документи про стан здоров’я і відомості про відбуття

військової служби у Червоній армії. Оцінювання знань до 1932 р. мало форму відміток “зараховано”, або “незараховано”. У травні 1932 р. внесено зміни, відповідно виникли рівні оцінювання знань: “відмінно”, “добре”, “задовільно”, “незадовільно”. Введена сесія двічі на рік (в кінці осені та весни). На останньому курсі кожен студент мав подати до захисту дипломну роботу;

б) Полтавський педагогічний інститут (1933–1941 рр.) – характеризувався тотальним терором, апофеозом стали 1936–1938 рр., з іншого боку зросла науково-технічна база, заробітна плата педагогів, збільшилася кількість студентів. Запроваджено ступені кандидата та доктора наук, звання доцента, професора, асистента. Створено вчене бюро, що займалося видавництвом наукових записок. Початок русифікації, атеїстична політика сприяли тому, що у СРСР освіта, а згодом і наука стали частиною партійного апарату, що негативно вплинуло на їх розвиток. Постійними та обов’язковими стають педагогічні практики. Із входженням Західної України до складу УРСР, педагоги та студенти Полтавського педагогічного інституту долучилися до радянзації областей Західної України: направлення професорсько-викладацького складу до ЗВО, а випускників закладу – до шкіл приєднаних регіонів для просування комуністичних ідей. Активне залучення студентства до військової підготовки, на яку часто виділяли більше часу, ніж на навчальний процес.

Останній період також характеризувався активним залученням основних ідей А. Макаренка у навчальний процес. Встановлено, що діяльність А. Макаренка справила вагомий вплив на розвиток не лише вітчизняної, але й світової педагогіки. Погляди Макаренка засновані на ідеях колективу та праці, що сприялогуртуванню дітей, вихованню й пропагуванню сімейних цінностей. На педагогічних постулатах А. Макаренка виховано цілі покоління представників педагогічної науки.

У третьому розділі **«Актуалізація історико-педагогічного досвіду діяльності Полтавського вчительського інституту досліджуваного періоду в сучасних умовах»** – проаналізовано особливості актуалізації й засвоєння сформованих протягом 1914–1941 рр. знань у сучасній діяльності Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Досліджено роботу кафедри загальної педагогіки та андрагогіки, яка як складова частина організаційно-педагогічних засад Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, стала однією із провідних по своєму профілю в Україні. Виявлено, що, ґрунтуючись на постулатах і досвіді попередників, у тому числі часів Полтавського вчительського інституту, у 1993 р. створено і запроваджено інтегрований курс теорії та історії педагогіки, який був інноваційним, паралельно запроваджено цілу низку нормативних та елективних дисциплін.

Актуалізовано організаційно-педагогічні засади діяльності Полтавського вчительського інституту досліджуваного періоду в сучасних умовах. Встановлено, що у Полтавському педагогічному інституті активно використовували досвід В. Сухомлинського, це втілювалося в концепцію дитиноцентризму. Також активно застосовують концепцію виховання у праці, що повинно допомогти дитині у розвитку, свідомому виборі професії в дорослому віці і реалізації себе як особистості. В. Сухомлинський вважав будь-яку теорію тимчасовою, був твердим

прихильником того, що навіть найпрогресивніші ідеї з часом застарівають, тому важливо змінювати їх відповідно до викликів часу. Встановлено, що для педагога поняття «виховання» є синонімічним поняттям «людинознавство». Виявлено величезний вплив В. Сухомлинського на пропагування ідей народної педагогіки: солідарності, любові до батьків, поваги до старших, бережливе ставлення до навколишніх матеріальних речей та природних багатств; ключовим для В. Сухомлинського є особистість, а не колектив.

Виявлено використання у навчально-виховному процесі сучасного ПНПУ ідей Г. Ващенка. Відомий педагог був тісно пов'язаний з Полтавським педагогічним закладом, адже тривалий час працював тут, був завідувачем кафедри педології, а з кінця 30-х рр. став найбільш високооплачуваним викладачем. Встановлено, що після проголошення незалежності України в 1991 р. дискусія стосовно ідей Г. Ващенка перейшла із наукових кіл у суспільні. Його ідея служіння Богові і Вітчизні стала особливо актуальною з початком протистояння на Сході України. Окремо варто зазначити, що педагог дуже переймався питанням збереження українцями власної національної ідентичності. Встановлено, що Г. Ващенко вважав, що міцну мораль можна збудувати лише на основі релігії і віри. Г. Ващенко закликав виховувати у молоді почуття відповідальності, тримання свого слова, на основі цього, на його думку, будувалося козацьке братство, яке було базисом січового товариства. Досліджено концепцію Г. Ващенка стосовно «сильної людини». Він вважав, що вчитель зобов'язаний бути сильним, щоб бути прикладом для підростаючого покоління. До рис такої людини належали: принциповість, розумна впертість, яка допоможе досягти поставленої мети. Важливими елементами також є стриманість, володіння емоціями та мінімальна емоційність. Розвиток особистості він бачив цілісним, здоров'я моральне, фізичне, емоційне він вважав гарантією реалізації особистості в суспільстві, що принесе державі якнайбільше користі.

У часи «перебудови» педагогічному колективу університету вдалося повернути із забуття постать відомого педагога, музиканта і фольклориста В. Верховинця, що втілювалося у впровадженні його ідей у навчання музиці та народним танцям. Встановлено, що педагог переслідував мету сформувати національну культуру через музично-танцювальні твори, доклавши значних зусиль для відродження української пісні і танцю. Їх він використовував як засіб активізації творчої та естетичної активності підопічних через рухливу гру. Народний танець став елементом національного виховання та прищеплення патріотизму. Виявлено, що його наукова робота «Українське весілля» стала першою, у якій було зібрано записи весільного обряду, танці, ноти, хороводи, проведено ґрунтовний аналіз стосовно розвитку обрядовості і її педагогічного та виховного впливу на тодішнє суспільство. Друк цього твору та його поширення в Україні сприяли зростанню національної свідомості, збільшенню популярності національної культури, а сам В. Верховинець став зачинателем вітчизняної хореографічної школи. Встановлено, що у ПНПУ імені В. Г. Короленка методики В. Верховинця застосовують на психолого-педагогічному факультеті на спеціальностях «Педагогіка і методика середньої освіти. Хореографія», «Хореографія. Іноземна мова». Василь Верховинець був палким прихильником комплексності у викладанні музики та танців. Ці

принципи він поклав в основу своєї праці «Весняночка», яка присвячена дитячій творчості. У ній представлені театралізовані пісні і рухливі музичні ігри. Завдяки цьому стало можливим залучати підростаюче покоління до духовних багатств українського народу починаючи з дошкільного періоду, забезпечено загальну активізацію рецепторів мозку, які відповідають за творчість, а фольклорна основа допомагає формувати і розвивати духовну культуру і моральність молоді. Завдяки цій роботі В. Верховинця почали вважати зачинателем української дитячої музики. Встановлено, що цю його працю активно перевидавали навіть у часи СРСР, хоча, через арешт педагога, не вказували автора. Досліджено вплив В. Верховинця на обробку народних пісень.

Встановлено, що педагогічні ідеї, висловлені А. Макаренком, В. Сухомлинським, Г. Ващенком та багатьма іншими відомими педагогами на сьогодні трансформувалися у принцип дитиноцентризму. Дедалі більше використовується методологічний принцип антропологізму. Учені говорять про олюднення вчителя-педагога, дитина вважається найвищою цінністю, освіта формується згідно постулату: для дитини і на користь дитини.

Поняття «дитиноцентризм» визначається як педагогічне спілкування із учнем на емоційно-духовному рівні, який передбачає виникнення і підтримку довіри та любові як необхідних елементів формування людини та її особистості. Досліджено, що полтавські педагоги вважають, що емоційні почуття не повинні диктуватися дорослими, а повинні іти «з середини». Ідея психотерапевтичного впливу на підопічного, на думку цілої плеяди педагогів, є важливою складовою для реалізації головних принципів дитиноцентризму.

Для систематизації та збереження ідей педагогів у ПНПУ створено педагогічні музеї-кімнати А. Макаренка, В. Сухомлинського, Г. Ващенка, В. Верховинця. Окрім збереження і розвитку педагогічної спадщини і традицій у ПНПУ були зроблені новаторські відкриття. Одним із них стало створення першої в колишньому СРСР кафедри педагогічної майстерності та менеджменту (тепер носить ім'я І. А. Зязюна – ректора, який виступив ініціатором її створення), що вивело Полтавський педагогічний в категорію провідних не лише у СРСР, а й у всьому світі.

Встановлено, що при вивченні психології та педагогіки у сучасному ПНПУ перед викладачами ставиться завдання прищеплення патріотичних цінностей для студентської молоді, як основи діяльності майбутніх педагогів. Це є надзвичайно актуальним в процесі розбудови і розвитку української педагогіки.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів дослідження засвідчило досягнення мети, розв'язання поставлених завдань і дозволило сформулювати такі висновки:

1. Проаналізовано джерельну базу дослідження. Здійснено її класифікацію, за основу взято її наповнення (зміст й інформація про те, хто видавав документи) відповідно до підходу Д. Раскіна:

– *статистичні матеріали*: звіти, накази директора Полтавського вчительського інституту, попечителя Київського навчального округу, дані про кадровий склад тощо;

– *актові історико-педагогічні джерела*: розпорядження, які видавали органи імператорської влади, попечитель округу, органи УНР, Директорії, Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського, Добровольчої армії Антона Денікіна, більшовиків, УРСР, СРСР;

– *дидактичні джерела*: навчальні програми, плани, результати протоколів зі зборів науково-педагогічних кадрів та студентського активу, а також праці педагогів, які були пов'язані з Полтавським вчительським інститутом протягом досліджуваного періоду;

– *науково-історичні джерела*: напрацювання з проблем історії розвитку освіти в Російській імперії, Україні (історія університетів, інститутів, шкіл) та у Полтавському педагогічному університеті. Досліджено роботи науковців: Л. Бабенко, Г. Білик, Л. Булави, Б. Года, О. Єрмака, В. Жук, П. Киридона, В. Лобурця, В. Мірошніченка, М. Рудинського, С. Шевчука, В. Щербаківського, та ін., які займалися вивченням історії досліджуваного закладу вищої педагогічної освіти;

– *архівні матеріали* Центрального державного історичного архіву, Центрального державного архіву Вищих органів влади та управління, Державного архіву Полтавської області, Архіву Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

2. Здійснено термінологічний аналіз поняттєво-категоріального апарату дослідження. На основі наукового узагальнення численних джерел введено власне тлумачення поняття: “*організаційно-педагогічні засади діяльності закладу вищої освіти*” – умови і способи проведення вступних і випускних іспитів, матеріально-технічні умови забезпечення навчального закладу, особливості організації й проведення навчально-виховного процесу.

3. Обґрунтовано специфіку процесу становлення й розвитку організаційно-педагогічних засад діяльності Полтавського вчительського інституту в 1914–1941 рр.: процес характеризувався впливом Першої світової та Громадянської війн, голодом, індустріалізацією, браком матеріальних та фінансових ресурсів, репресіями, соціальним напруженням, змінами соціальних орієнтирів у викладанні, кількості обов’язкових предметів та їх наповненням. Виокремлено етапи процесу становлення й розвитку організаційно-педагогічних засад: 1) імперський (1914-1917 рр.); 2) Громадянської війни і Національно-визвольних змагань українців (1917-1921 рр.), (поділений на кілька підетапів: період діяльності Центральної Ради, Гетьманату, період Директорії, більшовицько-білогвардійський, більшовицький воєнно-комуністичний); 3) НЕПівський (квітень 1921-серпень 1930 року); 4) репресивний (1930 р. і до початку радянсько-німецької війни у 1941 році), що складається з підетапів: діяльності Інституту соціального виховання (у такому форматі існував протягом 1930-1933 рр.), діяльності Полтавського педагогічного інституту (1933-1941).

3. Систематизовано організаційно-педагогічні засади діяльності Полтавського вчительського інституту у 1914–1941 рр. відповідно до виокремлених етапів. Виявлено, що під час I (Імперського) етапу (1914–1917 рр.) діяльність закладу характеризувалася становленням, пошуком шляхів розвитку та створенням

матеріальної бази завдяки зусиллям першого директора Полтавського вчительського інституту О. Волніна, одним з учнів якого став А. Макаренко.

Протягом громадянської війни 1917–1921 рр. Полтавський учительський інститут зазнав значних трансформаційних змін порівняно із царським періодом. Через фінансування педагогічних ЗВО із державного бюджету в роки нестабільності і частої зміни влади (1918–1919 рр.) він взагалі опинявся на межі закриття, через відсутність коштів. Лише “Просвіта”, ентузіасти та відкриття історико-філологічного відділу, який фінансували земства, врятувало освітню установу. Протягом вказаного періоду ЗВО відіграв роль наукового, духовного та освітнього центру не лише губернії, а й України. Найпродуктивнішим із цього періоду, коли українці боролися за власну незалежність, можна вважати 1918 р., коли в Україні діяв режим Гетьмана П. Скоропадського, який освіту вважав одним з пріоритетів своєї внутрішньої політики. У 1921 р. ЗВО отримав нові можливості для відродження через злиття історико-філологічного факультету Харківського університету із Полтавським вчительським інститутом і утворення єдиного помісного навчального закладу – Полтавського інституту народної освіти.

Період НЕПу, який проголосили більшовики у 1921 р., в розвитку Полтавського інституту народної освіти справив значний вплив на його розвиток. Було отримане сучасне приміщення, зросла науково-технічна і матеріальна база закладу. Позитивним для відродження національних кадрів стала політика, спрямована на забезпечення загальної грамотності населення і викладання українською мовою (так звана українізація). 30-ті рр. ХХ ст. можна позначити, з одного боку, як покращення матеріально-технічного забезпечення, з іншого – час тотальних репресій, нестабільності педагогічних кадрів, їх відтоку, страху та фактично повного придушення вільнодумства, а отже творчості, яка так необхідна науці, особливо педагогіці. Друга половина 30-х рр. характеризувалася двоякістю стосовно управління педагогічними закладами, які здійснювали підготовку вчителів основної школи. З одного боку зростав матеріальний рівень ЗВО, заробітна плата педагогів, з іншого – почалася тотальна русифікація, репресії і атеїстична політика сприяли тому, що у СРСР освіта, а згодом і наука стали частиною партійного апарату, що негативно вплинуло на їх розвиток.

4. Актуалізовано організаційно-педагогічні засади діяльності Полтавського вчительського інституту досліджуваного періоду в сучасних умовах. Встановлено, що у Полтавському педагогічному інституті активно використовували досвід випускника закладу В. Сухомлинського. Це втілювалося в концепцію дитиноцентризму. Встановлено, що після проголошення незалежності України в 1991 р. дискусія стосовно ідей Г. Ващенка перейшла із наукових кіл у суспільні. Його ідея служіння Богові і Вітчизні стала особливо актуальною з початком протистояння на Сході України. Виявлено, що у часи «перебудови» педагогічному колективу університету вдалося повернути з забуття постать відомого педагога, музиканта і фольклориста В. Верховинця, що втілювалося у впровадженні його ідей у навчання музиці та народним танцям. Для систематизації та збереження ідей педагогів у ПНПУ створено педагогічні музеї-кімнати А. Макаренка, В. Сухомлинського, Г. Ваценка, В. Верховинця та багатьох інших.

Окрім збереження і розвитку педагогічної спадщини і традицій у ПНПУ були зроблені новаторські відкриття. Одним із них стало створення першої в колишньому СРСР кафедри педагогічної майстерності та менеджменту, що вивело Полтавський ЗВО в категорію провідних не лише у колишньому СРСР, а й в усьому світі.

Основні результати проведеного дисертаційного дослідження свідчать про повне досягнення мети і виконання завдань, що, однак, не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальшого вивчення потребує розвиток організаційно-педагогічних засад діяльності Полтавського вчительського інституту в інші історичні періоди.

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Шевчук М. Обґрунтування поняття «організаційно-педагогічні засади діяльності вищого навчального закладу». *Зб. наук. праць Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Серія Педагогічні науки*. Вип. 66–67. Полтава, 2016. С. 115–122.

2. Шевчук М. Олександр Костянтинівич Волнін – перший директор Полтавського учительського інституту. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. Мелітополь, 2016. 2 (17). С. 292–296.

3. Шевчук М. Г. Г. Ващенко і Полтавський педагогічний інститут: минуле і сьогоднішнє. *Зб. наук. праць Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Серія Педагогічні науки*. Полтава, 2017. № 69. С. 121–126.

4. Шевчук М. Організаційно-педагогічні засади діяльності Полтавського інституту народної освіти в часи НЕПу (1921–1928 рр.). *Зб. наук. праць Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Серія Педагогічні науки*. Полтава, 2017. № 70. С. 110–115.

Статті у зарубіжних наукових періодичних виданнях і виданнях, віднесених до міжнародних наукометричних баз даних

5. Shevchuk M. The peculiarities of the activity of Poltava Pedagogical Institute during the Civil War in Ukraine (1917–1921). *Nauka i Studia. Przemysł*, 2016. № 24-4 (158). P. 22–28.

6. Шевчук М. Етапи розвитку Полтавського учительського інституту (1914-1941 рр.). *Педагогічні науки*. № 82. Т.2. Херсон, 2018. С. 43-46 (*Видання внесено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus*).

7. Шевчук М. Актуалізація досвіду відомих педагогів на сучасному етапі розвитку ПНПУ імені В.Г. Короленка. *Інноваційна педагогіка*. Одеса, 2018. № 5. С. 33-35 (*Видання внесено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus*).

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

8. Шевчук М. Основні напрями упровадження Закону України «Про вищу освіту». *Дидактика: часопис* / А. Бойко (гол. ред.) ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г.

Короленка, каф. заг. педагогіки та андрагогіки. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2016. Вип. 16 : присвячено матеріалам всеукраїнської науково-практичної конференції “Упровадження основних положень Закону України «Про вищу освіту» як засіб забезпечення європейського рівня діяльності вищої школи» (17 листопада 2015 р.). С. 121–124.

9. Шевчук М. Організаційно-педагогічні засади підготовки студента вищого навчального закладу як педагогічна проблема. *Актуальні проблеми розвитку сучасної науки* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (19 травня 2016 р.). Полтава : Полтавський літератор, ПІБ МНТУ, 2016. С. 28–31.

10. Шевчук М. Олександр Волнін як організатор навчання дорослих (1917–1925 рр.). *Освіта дорослих – регіональний розвиток: досвід, виклики, стратегії* : збірник матеріалів Форуму до Міжнародних днів освіти дорослих у Запорізькій області (м. Запоріжжя, 6 жовтня 2016 р.). Мелітополь, 2017. С. 119–125.

11. Шевчук М. Передумови та фактори заснування Полтавського учительського інституту. *Педагогічні традиції та інновації в сучасному освітньому просторі* : матер. III всеукр. наук. конфер. (м. Дніпро, 1 жовтня 2016 р.). Дніпро : ТОВ «Інновація», 2016. С. 65–68.

12. Шевчук М. А. С. Макаренко – видатний випускник Полтавського учительського інституту. *Фундаментальные и прикладные исследования: современные научно-практические решения и подходы* : сборник материалов I-й Международной научно-практической конференции. Баку – Ужгород – Дрогобыч : Посвіт, 2016. С. 231–233.

13. Шевчук М. Вплив законодавчих актів більшовиків на діяльність Полтавського вчительського інституту (1918–1921 рр.). *Людина, природа, техніка у XXI столітті* : VI Міжнародна науково-практична конференція (17–18 листопада 2016 р.) : Збірник матеріалів. Полтава : ФОП О. І. Кека. С. 70–72.

14. Шевчук М. Особливості діяльності Полтавського інституту народної освіти у першій половині 20-х рр. XX ст. *Дидаскал : часопис* / О. Ільченко (гол. ред.) ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка, каф. заг. педагогіки та андрагогіки. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2017. Вип. 17 : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. із міжнар. участю “Інноваційність в освіті: пошуки і перспективи розвитку”, 22–23 листопада 2016 р. С. 429–433.

15. Шевчук Н. Методологія историко-педагогического исследования. *Материалы международного научного форума обучающихся «Молодёжь в науке и творчестве»* (26 апреля 2017 г.) : сборник научных статей. Гжель : ГГУ, 2018. С. 445–446. Режим доступа : <http://www.conf.art-gzhel.ru/index.html>.

16. Шевчук М. Підготовка вчителів основної школи в умовах ідеологічно-репресивного тиску у другій половині 30-х рр. XX ст. на прикладі Полтавського педагогічного інституту. *Публічне управління: ціннісні орієнтири, стандарти якості та оцінки ефективності* : матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю (м. Київ, 26 травня 2017 р.). К. : НАДУ. Ч. 4. С. 136–138.

17. Шевчук М. Історіографія дослідження організаційно-педагогічних засад Полтавського учительського інституту. *Нові концепції викладання у світлі*

інноваційних досягнень європейської дидактики вищої школи : матеріали Міжнародної науково-методичної конференції (м. Київ, 30–31 жовтня 2017 р.). К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. С. 493–494.

18. Шевчук М. М. Соціально-побутові умови життя студентів та викладачів Полтавського інституту соціального виховання у першій половині 30-х рр. ХХ ст. *Дидакал : часопис*. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2019. Вип. 19. : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю “Педагогічна освіта в Україні: пошуки, стратегія, перспективи розвитку” (20–21 листопада 2018 р.). С. 123–125.

АНОТАЦІЇ

Шевчук М.М. Організаційно-педагогічні засади діяльності Полтавського вчительського інституту (1914–1941 рр.) – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2019.

Дисертацію присвячено історико-педагогічному аналізу розвитку та умов функціонування Полтавського вчительського інституту (1914 – 1941 рр.). Вивчено джерельну базу та історіографію досліджуваної проблеми; виокремлено етапи розвитку і становлення організаційно-педагогічних засад у Полтавському вчительському інституті у період з 1914 по 1941 рр.: 1) імперський (1914-1917 рр.); 2) Громадянської війни і Національно-визвольних змагань українців (1917-1921 рр.), (поділений на кілька підетапів: діяльності Центральної Ради, Гетьманату, Директорії, більшовицько-білогвардійський, більшовицький воєнно-комуністичний); 3) НЕПівський (квітень 1921-серпень 1930 року); 4) репресивний (1930 р. і до початку радянсько-німецької війни у 1941 році), що складається з підетапів: діяльності Інституту соціального виховання (у такому форматі існував протягом 1930-1933 рр.), діяльності Полтавського педагогічного інституту (1933-1941).

Під організаційно-педагогічними засадами функціонування закладу вищої освіти розуміли умови і способи проведення вступних і випускних іспитів, матеріально-технічні умови забезпечення, особливості здійснення навчально-виховного процесу у період з 1914 по 1941 рр. Крім того, було проаналізовано повоєнний розвиток кафедр у ЗВО, виявлено, що використання досвіду провідних науковців втілювалося у концепцію дитиноцентризму.

Ключові слова: організаційно-педагогічні засади, етапи розвитку, Полтавський вчительський інститут, дитиноцентризм, менеджмент в освіті, педагогічна майстерність.

Shevchuk M.M. Organizational and pedagogical principles of Poltava Teachers' Institute (1914-1941). – Qualifying scientific work on the rights of the manuscripts.

Dissertation for a Candidate Degree in Pedagogical Sciences (Doctor of Philosophy), specialty 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogy. – M. P. Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv, 2019.

The dissertation is devoted to studying and analyzing the development of organizational and pedagogical principles at Poltava Teachers' Institute in 1914-1941.

The peculiarities of interpretation and understanding of the concept of “organizational and pedagogical foundations” are determined by different researchers. On the basis of systematization and generalization of their experience, it was deduced that under the organizational and pedagogical principles of the functioning of the Higher Education Institute we understood the conditions and methods of conducting entrance and exams, material and technical conditions provision, regulations and management, especially the implementation of the educational process in the period from 1914 to 1941.

On the basis of analysis of bibliographic and historiographical material, the stages of development of organizational and pedagogical foundations formation in Poltava Teachers' Institute (1914-1941) are singled out:

- 1) 1914-1917 - the imperial stage.
- 2) 1917-1921 - the stage of the Civil War and the National Liberation Contest of Ukrainians. We divided it into sub-steps:
 - a) the activities of the Central Council (1917 - early 1918);
 - b) Hetmanate (April-December 1918);
 - c) Directory (November 1918 - January 1919);
 - d) Soviet-White Guard (January-November 1919);
 - e) Soviet military-communist (December 1919 - April 1921).
- 3) NEP period (April 1921 - August 1930).
- 4) Repressive (1930 - before the beginning of the Soviet-German war in 1941). It can be divided into several sub-stages:
 - a) activity of the Institute of Social Education (1930-1933);
 - b) Poltava Pedagogical Institute (1933-1941).

The peculiarities of the formation of the personality and the specialist of the outstanding graduate of Poltava Teachers' Institute A. S. Makarenko, who borrowed a lot about the Institute from his teacher, the first director of the institute, Oleksandr Volnin, have been analyzed.

The peculiarities of actualization and assimilation of knowledge formed during 1914-1941 in the modern activity of Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko were analyzed. It was established that in Poltava Pedagogical Institute, the components of organizational and pedagogical principles in the educational process actively used the experience of V. Sukhomlynskyi. There was the concept of education in work actively used, which was supposed to help a child in the development, to make a conscious choice of occupation in adulthood and realize himself as a personality.

The return from neglect of H. Vashchenko's pedagogical heritage was researched. It was established that after the proclamation of Ukraine's independence in 1991, the discussion on the ideas of the teacher moved from the scientific circles to the public. His idea of serving God and the Fatherland became especially relevant with the onset of a confrontation in eastern Ukraine. The author analyzes the introduction of his

views, formed during his work at Poltava Teachers' Institute, into the organizational and pedagogical foundations of the contemporary activity of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University.

It was discovered that during the “restructuring” of the university’s teaching staff it was possible to turn from the oblivion the figure of the famous teacher, musician and folklorist V. Verhovynets.

The process of creation of A. Makarenko, V. Sukhomlynskyi, H. Vaschenko, V. Verhovynets museums-rooms at Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University has been researched. The pedagogical staff of the university also applied to the creation of a pedagogical museum in the village of Kovalivka, near Poltava, where A. Makarenko used to organize a colony for minors.

The work of the Department of General Pedagogics and Andragogy, which as an integral part of the organizational and pedagogical principles of Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, has been studied as one of the leading in its profile in Ukraine. It was found that, based on the postulates and experience of the predecessors, including the times of Poltava Teachers’ Institute, in 1993, an integrated course of the theory and history of pedagogy was created and introduced, which was innovative, and introduced a number of normative elective disciplines that were revolutionary in nature at that time.

It is found out that today at Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, the peculiarities of pedagogical preparation were transformed most of all into pedagogical specialties. In particular, in the study of psychology and pedagogy, teachers are tasked with: inculcating patriotic values for student youth as future teachers, improving the educational and professional training of young specialists, which is based on improving motivation and increasing general training.

Key words: organizational and pedagogical principles, institution of higher pedagogical education, Poltava Teachers’ Institute, child-centrism, management in education, pedagogical skills.